

K manažmentu krajiny treba pristupovať komplexne

Potreba riešenia integrovaného (spoločného) manažmentu krajiny vychádza z pragmatických potrieb, vyžadujú si to nielen neustále rastúce environmentálne, ale aj existenčné problémy. Európska krajina v poslednom období prešla výraznými sociálno-ekonomickými zmenami, ktoré sa odrážajú aj v environmentálnej oblasti. V časti Európy došlo k zmene spoločenského zriadenia z centrálného socialistického plánovania na hospodárstvo založené na trhovom princípe. Nastala aj pomerne výrazná zmena štruktúry poľnohospodárstva, opúšťanie poľnohospodárskej pôdy, pokles intenzity poľnohospodárskej výroby, narastajúci tlak na záber poľnohospodárskej pôdy, ako aj ostatných prírodných zdrojov v dôsledku silného tlaku presadzovania určitých investičných zámerov, ale aj rast priestorových nárokov na prírodné zdroje v dôsledku realizácie environmentálnych opatrení.

Prejav štrukturálnych zmien

Zmeny sa následne negatívne prejavujú aj v sociálnej a environmentálnej oblasti a spôsobujú celý rad novodobých problémov - uvoľňovanie pracovnej sily, jednostranne orientovanej na určitý typ priemyselnej (alebo poľnohospodárskej) výroby, ťažké uplatnenie voľnej pracovnej sily, zväčša nízkokvalifikovanej na trhu práce, zhoršovanie sociálno-ekonomických a psychosociálnych podmienok v dôsledku týchto procesov, migrácia obyvateľstva - emigrácia vidieckeho obyvateľstva za prácou, naopak imigrácia mestského obyvateľstva do vidieckych sídiel ako dôsledok preferencie lepšej kvality životného prostredia. Tieto procesy sa následne prejavujú v zmene demografickej štruktúry obyvateľstva vidieckych sídiel, zmenou životného štýlu, ako aj tvorbou nového obrazu daných sídiel. Medzi najvýraznejšie novodobé sa prejavujúce environmentálne problémy možno zaradiť negatívne vplyvy opúšťania poľnohospodárskych pozemkov na biodiverzitu krajiny, pustnutie krajiny, nárast synantropných druhov a pod., konflikty vplyvu požiadaviek rozvoja jednotlivých sociálno-ekonomických aktivít s ochranou pôdy a s ochranou ostatných prírodných zdrojov, kolízie medzi ochranou poľnohospodárskeho pôdneho fondu a tvorbou siete Natura 2000 a pod. Zmeny krajiny štruktúry a výrazná antropizácia územia sú hlavnou príčinou aj klimatických zmien, ktoré okrem zmien diverzity následne

vyvolávajú aj intenzívnejší prejav prirodzených rizík a hazardov, ako sú záplavy, suchá a pod. Jednotlivé problémy sú vzájomne prepojené - napr. zmena využitia územia výraznou mierou ovplyvňuje biodiverzitu a stabilitu územia, znečisťovanie a zaťažovanie jednotlivých zložiek životného prostredia si vyžaduje investície do odstraňovania týchto následkov a do realizácie nových technológií, zatváranie priemyselných prevádzok s negatívnymi vplyvmi na životné prostredie je často spojené s rastom sociálnych problémov - rast nezamestnanosti, rast negatívnych psychosociálnych javov a pod.

Potreba komplexného prístupu

Ústav krajiny ekológie SAV bol koordinátorom projektu *Integrovaný manažment krajiny*, ktorého cieľom bolo vypracovanie modelu (metodického postupu) integrovaného manažmentu krajiny a jeho overenie na troch hierarchických úrovniach (pozri článok *Aplikácia integrovaného manažmentu na lokálnej úrovni - v obciach Suchá nad Parnou a Zvončín*, príloha, s. 13 - 15). Model je založený na komplexnom výskume krajiny v jej troch základných dimenziách: environmentálnej, sociálnej a ekonomickej a skúmaní súvislosti a vzťahov medzi jednotlivými dimenziami, s cieľom definovať taký manažment krajiny, ktorý zosúladuje spoločenský rozvoj územia s jeho prírodným, sociálno-ekonomickým a kultúrnohistorickým potenciálom. Je založený na **zladení ponuky, ktorú predstavujú jednotlivé zdroje daného regiónu a na dopyte, ktorý reprezentujú požiadavky daného spoločenstva na rozvoj**. Ide o vytvorenie takého riadenia a využívania krajiny, ktoré je zamerané na zlepšenie celkovej kvality života, rešpektovanie ochrany prírody, stability a biodiverzity územia, ochranu a racionálne využívanie prírodných a kultúrnohistorických zdrojov a ochranu životného prostredia. Súčasťou projektu bolo aj presadenie týchto princípov vo vedomí vlastníkov, užívateľov a správcov pozemkov, čo je základnou podmienkou úspešnej implementácie týchto princípov v reálnej praxi.

Suchá nad Parnou

zdroje, vodné a pôdne zdroje, klíma, biotické zdroje, morfometrické parametre). Snahou je zosúladovanie rozvoja uvedených dimenzií. Nie je možné preferovať rozvoj jednej dimenzie na úkor druhej - napr. ekonomické úžitky preferovať nad environmentálnymi, prípadne sociálnymi a pod. V našich podmienkach je zvlášť citlivé skúmanie vzťahu medzi environmentálnou a sociálnou dimenziou, nakoľko mnohé prevádzky s nepriaznivými environmentálnymi vplyvmi na prostredie majú vysoký sociálny efekt. **Základnými cieľmi integrovaného manažmentu územia sú:** zachovanie celkovej ekologickej stability krajiny, ktorá je podmienená najmä podielom plôch v rôznom stave prirodzenosti, ich priestorovým usporiadaním, spôsobom využívania a stupňom ochrany a deje sa predovšetkým ekologickou optimalizáciou priestorovej štruktúry územia - vhodným rozmiestnením krajinných prvkov v území, ich vhodným využitím, ako aj ochranou; **ochrana a racionálne využívanie prírodných zložiek** (ovzdušia, vody, pôdy, biotických zdrojov, nerastných zdrojov). Stav prírodných zdrojov je určený ich množstvom, zdravotným stavom kvality, produkčnou schopnosťou, prítomnosťou cudzorodých látok. Ich ochrana a racionálne využívanie sa deje jednak optimálnym usporiadaním objektov a činností v území, jednak optimalizáciou technologických procesov výrobných odvetví, ako aj stanovením regulatívov ich využívania; **ochrana bezprostredného životného prostredia človeka** - udržanie potrebnej kvality pitnej vody, potravinového reťazca, oslabenie nepriaznivých rizikových faktorov (hluk, žiarenie, vibrácie, odpady, vylepšenie estetiky prostredia). Ochrana životného prostredia pred nepriaznivými vplyvmi spočíva predovšetkým v optimalizácii technologických procesov výrobných odvetví, dopravy, služieb a pod.; **zabezpečenie určitej kvality ľudského života** - najmä zabezpečenie uspokojovania základných existenčných (bývanie, práca, zaopatrenie sa a pod.) a rozvojových potrieb obyvateľstva (vzdelávanie, kultúra, rekreácia, liečba, náboženská a politická sloboda a pod.). Realizáciu tohto cieľa možno dosiahnuť súčinnosťou ekonomických a legislatívnych opatrení zabezpečujúcich rozvoj jednotlivých sociálno-ekonomických aktivít v území; **zabezpečenie sociálnej a kultúrnej diverzity** - vychádzajúcej z rešpektovania národnostných, náboženských a kultúrnohistorických špecifik jednotlivých spoločenstiev,

Vodná nádrž Suchá s príľahlou rekreačnou oblasťou

formujúcich jednotlivé územia. Tento cieľ možno zabezpečiť podobne ako predchádzajúci najmä ekologizáciou a humanizáciou nadstavbovej sféry, najmä súčinnosťou ekonomických, legislatívnych nástrojov a humanizáciou spoločenského vedomia; **ochrana proti prejavu prírodných rizík a hazardov** – snahou tohto cieľa je ochrana pred povodňami, suchom spojeným s nadmerným odtokom vody z povodia, ochrana voči prejavu geodynamických procesov

Vinohrady tvoria jeden z hlavných prvkov súčasnej krajinej štruktúry

a pod. Základnou podmienkou pre zabezpečenie tohto princípu je vhodné využitie územia rešpektujúce limity a obmedzenia vyplývajúce najmä z abiotických podmienok územia, ako aj realizácia technologických opatrení.

Kroky implementácie integrovaného manažmentu krajiny

(1) **zabezpečenie krajinnokoologicky optimálneho využitia zeme** – čo je zakotvené aj v novele zákona NR SR č. 237/2000 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov. Uvedená novela definuje krajinnokoologicky optimálne priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia definuje ako komplexný proces vzájomného zosúladovania priestorových požiadaviek hospodárskych a iných činností človeka s krajinnokoologickými podmienkami územia, ktoré vyplývajú zo štruktúry krajiny; (2) **realizácie technologických opatrení** – ide o zavedenie účinných technológií zameraných na elimináciu nadlimitnej produkcie znečisťujúcich látok s cieľom minimalizovať zaťaženie jednotlivých zložiek životného prostredia cudzorodými látkami a ostatnými kontaminantmi, ako aj aplikácia technológií využívajúcich alternatívne zdroje energie a obnoviteľné zdroje. Taktiež je potrebné aplikovať vhodné šetrné technológie obhospodarovania poľnohospodárskeho a lesného fondu a pod; (3) **aplikácie regulatívov krajinnokoologicky optimálneho využitia územia do sektorových plánov** – je nevyhnutné stanoviť limity čerpania jednotlivých zdrojov výrobnými i nevýrobnými subjektmi tak, aby sa neuprednostňoval rozvoj jedného odvetvia na úkor druhého a aby sa predchádzalo vzniku konfliktov vyplývajúcich zo stretov záujmov jednotlivých odvetví; (4) **presadenie princípov trvalo udržateľného rozvoja vo vedomí obyvateľstva** – základom je vytvoriť účinný systém výchovy a vzdelávania v oblasti integrovaného manažmentu územia a v oblasti trvalej udržateľnosti. Jedine dostatočne vzdelané obyvateľstvo je schopné presadzovať princípy a kritériá trvalej udržateľnosti v reálnej praxi; (5) **presadenie účinných nástrojov** – zabezpečenie legislatívnej ochrany, ekonomických nástrojov a pod. – predovšetkým predpisov a noriem zabezpečujúcich racionálne využívanie prírodných zdrojov, ako aj ochranu človeka, jeho zdravia a jeho životného prostredia. Z tohto aspektu je potrebná aj realizácia účinných ekonomických nástrojov ako sú dane, odvody, poplatky a pokuty za znečisťovanie prostredia a poškodzovanie ľudského zdravia, ekonomické nástroje eliminujúce marginalitu regiónov, sociálne dispartity a pod.

Základom integrovaného manažmentu krajiny je dôsledná analýza zdrojov

Analýzy zdrojov musia byť zamerané na zhodnotenie kvalitatívnych a kvantitatívnych vlastností jednotlivých zdrojov územia a ich priestorovej diferenciácie, ktoré vytvárajú determinujúci potenciál a priestorovú bázu jeho rozvoja. Na základe genézy spracovanie analýz jednotlivých zdrojov možno rozdeliť do štyroch základných kategórií: (1) analýzy prírodných zdrojov – ide o charakteristiku zdrojov, ktoré vznikajú bez zásahu človeka, v dôsledku pôsobenia evolučných procesov prírody, (2) analýza kultúrohistorických zdrojov – analýza zdrojov vznikajúcich v dôsledku rozvoja spoločensko-teritoriálnych územných jednotiek, charakterizujúcich jednotlivé vývojové etapy rozvoja územia, (3) analýza ľudských zdrojov – analýzy zamerané na charakteristiku vlastností ľudského spoločenstva danej priestorovej jednotky, ktoré vytvára základnú hybnú silu jej rozvoja, a (4) analýzy sociálno-ekonomických podmienok - zamerané na zhodnotenie rozvoja jednotlivých odvetví, či už výrobných alebo obslužných v danom území a makroekonomických ukazovateľov.

Analýzy súčasného stavu využitia a ochrany zdrojov sú zamerané na zhodnotenie vplyvu, či už pozitívneho alebo negatívneho, antropických aktivít na jednotlivé zdroje. Základom tejto časti je spracovanie mapy využitia zeme, ktorá vytvára základnú priestorovú bázu pre hodnotenie využitia prírodných zdrojov. Súčasťou je aj hodnotenie nehmotných sociálno-ekonomických javov, ktoré podľa impaktu na jednotlivé zdroje je vhodné rozdeliť do dvoch základných skupín: antropické aktivity s pozitívnym vplyvom na zdroje a antropické aktivity s negatívnym vplyvom na zdroje.

Výstup integrovaného manažmentu krajiny

Výstupom je návrh na riešenie konfliktov a problémov vyplývajúcich zo stretov záujmov v krajine, ako aj návrh na prevenciu vzniku nových konfliktov a z nich vyplývajúcich problémov. Integrovaný manažment krajiny možno považovať za hlavný nástroj implementácie trvalo udržateľného rozvoja v reálnej praxi. Jeho aplikácia v praxi prispieje nielen k eliminácii environmentálnych problémov, ale prispieje tiež k celkovému posilneniu sociálno-ekonomického rozvoja daných oblastí v súlade s kapacitnými možnosťami prírodných zdrojov územia. Úspešná aplikácia integrovaného manažmentu územia si vyžiada aj rad celospoločenských opatrení na úrovni legislatívy, ekonomických nástrojov, ako aj na úrovni vzdelávania a výchovy v danej oblasti.

Zita Izakovičová

Ústav krajinej ekológie SAV

e-mail: ukrezita@savba.sk

Dokončenie zo str. 19

v rakúskom Bad Aussee, v roku 2000, sme prezentovali aj spomenutú výstavu fotografií. V roku 1998 sa konferencia konala prvýkrát vo svojej histórii na území krajiny bývalého socialistického bloku, v českej Teplej, a v roku 2002 XV. medzinárodnú konferenciu zorganizovalo naše Výskumné centrum európskej etnológie v Komárne. Rokovacím jazykom konferencie bola nemčina. O výsledkoch výskumu malých sakrálnych pamiatok na Slovensku referovalo viacero odborníkov. Klaudia Bugarová predstavila prícestné kríže okolia Košíc, Izabela Danterová malé sakrálné pamiatky obce Veľké Úľany. Ilona L. Juhász prednášala o folklorizovanom drevenom náhrobniku (kopjafa), ktorý maďarské obyvateľstvo v súčasnosti používa ako pamätný stĺp, a považuje ho za maďarský národný symbol. Katarína Platznerová hovorila o postave sv. Jána Nepomuckého v ľudovej umeleckej tvorbe. Účastníci konferencie si mohli vypočuť aj prednášky maďarských, českých, rakúskych, nemeckých a belgických odborníkov. Časť príspevkov bola uverejnená v ročenke *Acta Ethnologica Danubiana*. Účastníci konferencie absolvovali aj poldňovú odbornú exkurziu, v rámci ktorej sa zoznámili so sakrálnymi pamiatkami okolia Komárna a Nových Zámok. Medzi inými mohli vidieť napríklad nádhernú barokovú sochu sv. Jána Nepomuckého v Hurbanovej-Bohatej, obnovenú sochu Svätej Trojice a Kalváriu v Nových Zámokoch, i príkladne udržiavané sakrálné pamiatky vo Dvoroch nad Žitavou vrátane výstavy fotografií s názvom *Malé sakrálné pamiatky južného Slovenska*.

Pohľad na cintorín. Čučma, okres Rožňava (foto: I. L. Juhász, 2005)

V roku 2006 v spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity J. Selyeho v Komárne sme organizovali ďalšiu medzinárodnú konferenciu na tému malých sakrálnych pamiatok, pod názvom *Znaky v priestore*. Prednášajúci z Maďarska, Rumunska, Srbska a, samozrejme, zo Slovenska sa zaoberali hlavne metodologickými a terminologickými otázkami danej tematiky. Taktiež v roku 2006 vyšla reprezentatívna, trojjazyčná publikácia (Ilona L. Juhász – József Liszka: *Znaky v priestore I. Malé sakrálné pamiatky*. Šamorín 2006), ktorá prezentuje výber farebných fotografií Archívu malých sakrálnych pamiatok v Komárne.

József Liszka

riaditeľ Výskumného centra európskej etnológie, etnológ